

Włodzimierz Wysoczański

Uniwersytet Wrocławski, Polska

ORCID: 0000-0003-3516-3240 | e-mail: wlodzimierz.wysoczanski@uwr.edu.pl

Człowiek a prawda. Paremiczne ukształtowanie odniesień

DOI: 10.34739/clg.2022.14.08

Wprowadzenie

Niewątpliwie pojęcie prawdy „należy do podstawowych pojęć filozofii, wiąże się bowiem z pytaniem o zakres myśli poznawczej człowieka, a także o samą możliwość poznania świata, obiektywność tego poznania” (Grzegorzczukowa 2007: 9). Uściślając ten głos w związku z założonymi w tytule niniejszego opracowania kwestiami, dodać należy, że problem prawdy obecny w rozważaniach filozofii znajduje się też „w samym centrum codziennego życia” (zob. Kowalczyk 1980: 172). Z uwagi na ujęcie zagadnienia prawdy uwzględniające jej korelacje z człowiekiem na materiale językowym konieczne jest też przynajmniej zasygnalizowanie stanowiska, że

Miarą prawdy [...] czyni się człowieka, przy czym o ile jednak jest ono dyskusyjne w odniesieniu do prawdy (sposobu jej określania, definiowania), to w odniesieniu do kłamstwa jest chyba jedynym odpowiednim. Na to, aby istniało kłamstwo, konieczny jest kłamca. Mechanizm kłamstwa nie jest wbudowany ani w sam język, ani w rzeczywistość, o której on orzeka. Kłamstwo jest kategorią pragmatyczną. Otóż jedynym kandydatem do przeciwstawienia się fałszowi jest prawda (Zgółka 1998: 85–87),

ostatecznie więc „język [...] może być narzędziem mówienia prawdy, równie dobrze jednak może być narzędziem mówienia fałszu” (Zgółka 1998: 57). Jeśli idzie o prawdę w polu językowym, dodać trzeba jeszcze, że

W obrębie kategorii PRAWDA wskazać można wiele leksemów, w których krzyżują się pojęcia: PRAWDA & PRAWODAWSTWO, PRAWDA & OBYCZAJ, PRAWDA & MORALNOŚĆ, PRAWDA & NAUKA, PRAWDA & EDUKACJA, PRAWDA & RELIGIA, PRAWDA & ISTNIENIE (Kleszczowa 2012: 282–283)¹.

Uwyrażniając wpisane w niniejsze dociekania odniesienie „człowiek a prawda” w utrwaleniu paremicznym, nieodzowne jest też postawienie pytania, „jakie cechy i relacje prawdy wobec człowieka, świata i innych pojęć stabilizują się w utartych związkach wyrazowych i przysłowiacz” (polskich, ale też – oczywiście – i innych), na które – uwzględniając wskazywany związek przysłów z istniejącymi modelami doświadczenia społecznego oraz z metaforami językowymi – dawana jest bardzo cenna dla naszego wyprofilowania problemu prawdy, a przy tym jakże rzetelna odpowiedź (w stosunku do paremii polskich):

Utarta łączliwość polskiej prawdy mówi o tym, że często prawdę kategoryzujemy i że zwracamy uwagę na liczne relacje pomiędzy człowiekiem a nią: na to, że bywa ona ukrywana i odkrywana przez człowieka², że człowiek może się z nią mijać lub iść jej drogą, że może ona być dla niego gorzka, bolesna, ale może też być jednocześnie tym, co wyzwala, co jest dla niego źródłem radości itd. (Puzynina 1991: 343–345).

Zmierzając do uogólnienia kwestii prawdy w języku, w szczególności zaś w jego paremicznym obszarze, a równocześnie zawierając najistotniejsze ustalenia z punktu widzenia powiązań człowieka z prawdą, trzeba uwydatnić, że frazeologia (tak, jak ją tu rozumiemy w szerokim sensie) wskazuje „na to, że w myśleniu potocznym uznaje się różne drogi do prawdy, nie wiąże się

¹ Śledząc rozwój znaczeniowy słowa *prawda* w języku polskim, zauważa się, że „pierwotne znaczenie przymiotnika *prawy* ‘prosty’, podobnie jak i znaczenie do dziś utrwalone ‘dexter’ nie znalazło odbicia w wartości semantycznej derywatu *prawda*”. Wskazuje się, że silny „był w językach słowiańskich związek *prawdy* ze znaczeniem ‘sprawiedliwości, rzetelności, szlachetności’. Jednakże w obrębie polszczyzny znaczenie to, notowane w słowniku staropolskim w powiązaniu ze znaczeniem prawniczym (4. ‘postępowanie zgodne z zasadami moralnymi lub prawnymi, sprawiedliwość, iustitia’) u Mączyńskiego, Knapusza, Lindego w ogóle się już nie pojawia”. Tak więc „zamiast *prawdy* utrwała się w tym znaczeniu *prawość*, w średniowieczu również *prawota*, a przede wszystkim pośrednio pochodna od *prawdy* *sprawiedliwość*”. Ostatecznie – życie w prawdzie to ‘życie zgodne z poglądami, a poglądy zgodne z rzeczywistością’ (rzeczywistością po prostu lub rzeczywistością Bożą)” (Puzynina 1991: 342–343).

² Por. w tym kontekście następujące określenie prawdy: *правда* – ‘это характеристика сказывания о мире, соответствующего истине (но не само высказывание), или сведений, которые какой-то человек знает и может скрыть от других людей или сообщить им’ (Шмелев 2002: 189–190).

jej w sposób konieczny z obiektywizmem, empirią czy rozumem” (Puzynina 1991: 345), że w języku zostało „również utrwalone przekonanie, że prawda nie zawsze jest czymś najlepszym” (Pajdzińska 2006: 126), że – wreszcie – „Refleksja filozoficzna nad pojęciem prawdy daleko odbiega od rozumienia potocznego i obrazu utrwalonego w języku” (Grzegorzczkowska 2007: 9).

Przedstawione dotychczas w naszych opracowaniach na materiale frazeologicznym i paremicznym (oraz częściowo leksykalnym) polskim, rosyjskim i słowackim rozważania nad językowym ujęciem kategorii prawdy (prawdy samej w sobie oraz prawdy zrelatywizowanej do kogoś lub do czegoś), obejmujące w szczególności wyrażanie prawdy, niepełnej prawdy, braku prawdy i nieprawdy, jak też stosunku kłamania, kłamstwa i nieprawdy wobec prawdy, dalej – układy dwukierunkowe prawdy z innymi wartościami, antywartościami oraz konkretnymi pojęciami (zob. Wysoczański 2019: 43–61; 2014: 213–234; Высочаньски 2014: 52–62), pozwalają na zobrazowanie w niniejszym opracowaniu odniesień człowieka i prawdy w świetle paremii języka polskiego na tle jednostek innych języków słowiańskich (z komponentem *prawda* lub – okazjonalnie – bez tego ośrodkowego składnika) ze wskazaniem na dwukierunkową relację: prawdy skorelowanej z człowiekiem oraz człowieka skojarzonego z prawdą.

Prawda w odniesieniu do człowieka

Prawda w sposób naturalny odnoszona jest do człowieka. Analizowany zasób paremii odzwierciedla, że prawda, chociaż z trudem ujawniana, tkwi w każdym człowieku, por. ros. *Во всяком камне искра, во всяком человеке правда, да не скоро ее выбьешь*³; i odwrotnie – nie jest ona właściwa każdemu człowiekowi, por. ros. *Не во всяком камне искра, не во всяком муже правда*; prawda jest człowiekowi potrzebna na równi z innymi wartościowymi przymiotami, por. ukr. *Кому правди не треба, тому й честь не потрібна*; prawda równoważona jest z kimś bliskim, por. ros. *Варвара мне тетка, а правда – сестра*⁴; świętość prawdy przeciwstawia się grzeszności ludzi, por. ros. *Правда свята, а мы люди грешные*; bycie w prawdzie przed innymi

³ Stosowane są następujące skróty języków (z wyjątkiem polskiego): białorus. – białoruski, bułg. – bułgarski, chorw. – chorwacki, czes. – czeski, kasz. – kaszubski, łac. – łaciński, mac. – macedoński, ros. – rosyjski, serb. – serbski, słowac. – słowacki, słoweń. – słoweński, ukr. – ukraiński. Materiał został wyekscerpowany ze słowników podanych w wykazie Źródła.

⁴ Por. tu sentencję: *Amicus Plato, sed magis amica veritas* (Platon przyjacielem, lecz większą przyjaciółką prawda).

ludźmi odnosi do sprawiedliwości, uczciwości, por. *Prawdą między ludźmi żyć, żadnego nie urazić, każdemu, co czyjzego, oddać, czyni człowieka sprawiedliwego*; ros. *Состоять в правде*; niedotykająca nas prawda jest słodka, por. *Prawda wtedy nam słodka, gdy nas nie dotyka*; dotykająca nas prawda jest odbierana boleśnie, por. *Prawda oczy kole; Prawda w oczy kole; Prawda kole w oczy*⁵; kasz. *Prówdą w óczē kòle*; słowac. *Pravda oči kole*; czes. *Pravda oči kole*; białorus. *Праўда вочы коля; Праўда ў вочы коле; Праўда – як соль у вочы; Праўда – ражном у вочы*; ukr. *Правда очі коле*; ros. *Правда глаза колет*; chorw. *Pravica oči kolje*; serb. *Истина бодe очи*; bułg. *Правдата очи вади*.

Wskazania paremiczne tworzą szeroką panoramę rozpatrywanych powiązań prawdy z człowiekiem. Mówienie prawdy korelowane jest z działaniem w koniecznej zgodności słów i czynów, por. ros. *Говоришь правду, правду и делай; Молвя правду, правду и чини*; w koniecznym niezapominaniu o niej w swoim działaniu, por. ros. *Дело делай, а правды не забывай*. Prawda odwołuje się do akceptacji, por. ros. *За правду не судись, скинь шапку да поклонись*; odnoszona jest do czasu, por. ros. *Век правдой не изживешь*. Ujawniane są aspekty przynależności prawdy, zwykle z określonymi uwarunkowaniami jej: może być swoja i cudza, por. ros. *И твоя правда, и моя правда, и везде правда – а нигде ее нет*; może być swoja, por. ukr. *Своя хата – своя правда; В свої хаті – своя й правда, и сила, и воля*; ros. *И наша правда будет, да нас тогда не будет*; przypisywana jest niebogatym, podczas gdy kłamstwo – bogatym, por. ros. *Правда – в лаптях, а кривда – в сапогах; Правда в лаптях; а кривда, хоть и в кривых, да в сапогах*; eksponowana jest wszędzie swoja prawda, natomiast cudza jest skrywana, por. ros. *Везде правда только своя, а чужую прячут*.

Prezentowana jest obecność bądź nieobecność prawdy z zaakcentowaniem: nieczęstości jej wśród ludzi, por. *Rzadka rzecz między ludźmi prawda; Prawda rzadka rzecz między ludźmi*; częstokroć jej występowania, por. ros. *Не все то правда, что люди говорят / что говорится; Не все то правда, что бабы врут*; absolutnej niemożności jej uzyskania, por. ukr. *Як з каменя води, так з нього правди*; ros. *У приказного за рубль правды не купишь*; kłamania jako przyczyny braku prawdy, por. białorus. *Каб не маніў, усё б праўда было; Каб табе так і нос, як ты праўду кажаш*; jej repartycji z kłamstwem w rozdziale między osoby, por. bułg. *Тебе лъжа, мене истина*;

⁵ Por. łac. *Veritas odium parit*. Przysłowie „*Prawda w oczy kole*” zinterpretowane jako „niepochlebna prawda na swój temat bardzo trudno znieść”, unaocznia, że „prawda w określonej sytuacji komunikatywnej podlega wartościowaniu z punktu widzenia odbiorcy” (Bugajski 2014: 171).

Вам лъжа, мен истина; На вас лъжа, на мене истина; мас. Мене лага, тебе вистина; związania jej jako pseudoprawdy z określonymi osobami, por. Czyja siła, tego prawda; Czyja chata, tego prawda; Czyja flaszka na stole, tego prawda w siole; słowac. Na kom vláda, na tom pravda; Kto má moc a vládu, ten má vždy pravdu; białorus. Чыя сіла, таго і праўда; Праўда ў тых, хто грошы мае; Ваша хата, ваша і праўда; ukr. Чия сила, того й правда; Ваша хата, ваша й правда; ważności ujawnienia, czyja ona jest, por. białorus. Не таго праўда, хто багата крычыць; ros. Правда твоя, правда и моя, а где она?; ginięcia jej, por. W zbytnim swarze prawda ginie; unikalności jej mimo ogólnoludzkiego obszaru jej zasięgu, por. ros. Правда одна, а на всех людей хватает. W paremiach wskazuje się na następstwa, pożytki wpływające z prawdy: nie uraża jednostki, nie uchybia czyjemuś dobremu imieniu, por. Правда речзона, в посполитоці не образи niewinności / szczególności; z nią nie jest się samym, por. ros. Коли с правдой, так не один; z nią nie są związane nieszczęścia, bieda, por. ros. Правда беды не приносит; nie powoduje ona strat, por. Na prawdzie nikt nie traci; nie doprowadza ona do obrzydzenia do kogoś lub do czegoś, ani do zniechęcenia kogoś do kogoś lub do czegoś, por. Jałmużna nie zuboży, prawda nie ohydzi, statek nie oszpeci, msza nie opóźni, skłonność nie zaszkodzi; Правда не оhydzi, jałmużna не зuboży, msza не опóźни; gwarantuje zwycięstwo przynajmniej częściowo, por. Kto przy prawdzie, ten na poły ma wygraną; czes. Při kom pravda, odpoly má vyhráno; gwarantuje nieomylność, niebłądzenie, por. Kto zawsze prawdę mowi, ten się nie omyli / nie zbłądzi; pozwala stanąć wszędzie, wszystkiego dokonać, w szczególności, gdy nic jej nie zniweczy, por. Prawdą świat przejdiesz, jeśli cię w drodze nie zabiją; Prawdą świat przejdiesz, fałszem w ćwierci utkniesz; słowac. S pravdou môžeš íst' na kraj sveta; czes. S pravdú člověk všudy projde; pozwala stanąć przed Bogiem i ludźmi, por. słowac. S pravdou môžeš íst' pred Boha a pred ľudí; czes. S pravdú / s pravdú jest nám před Bóh / do nebes jítí; S pravdou před Bohem a před lidmi; Pravdu mluv před Bohem a před králem.

Ważna dla człowieka jest świadomość prawdy, por. *I na rodzoną mać godzi się prawdę znać.* Nieobce jest dowiadywanie się prawdy ujawnianej lub ujawniającej się w określonych okolicznościach, por. *Chcesz się dowiedzieć prawdy o sobie – pokłóć się z przyjacielem / sąsiadem;* kaszub. *Przë szkalindze prôwda wińdzie*⁶; czes. *Chceš-li pravdě, bývej doma;* ros. *Кто не знал*

⁶ Trzeba zauważyć, że „prawda jest tu rozumiana jako ‘szczerłość, zgodność wypowiedzianych sądów z tym, co się myśli’, czyli przeciwieństwo obłudy, zakłamania” (Dźwigoł 2014: 239).

заблуждений, тот не узнал и истины; Когда два вора дерутся, честные люди узнают правду; w określonych uwarunkowaniach czasowych, por. Jak żyć będziemy, prawdy się dowiemy; w określony sposób, por. Żartem się prawdy domówić nie wadzi; Żartem się prawdy domówić; czes. Žertem pravdu prohoditi neškodí.

Człowiek wobec prawdy

Układ zależnościowy ściśle związany z wymiarem poprzednim, tj. prawda – człowiek, stanowią uwarunkowania człowiek – prawda.

Postawa wobec prawdy. Potwierdzenie prawdy

Uchwycone zostało ustosunkowanie się do prawdy. Zauważalne są wskazania odnoszenia się do niej, które dotyczą: niemówienia przeciw niej, por. *Nie mów przeciwko słońcu*; daremności sprzeciwiania się jej, por. *Prawdzie trudno się przeciwzić*; słowac. *Darmo sa pravde protivit'*; czes. *Těžkoť se pravdě protiviti*; braku racjonalnego podejścia wobec niej, por. *Przeciw prawdzie rozumu nie masz*; czes. *Proti pravdě rozumu nestává*; nieobawianie się jej, por. słowac. *Neboj sa pre pravdu*; niewymienialności jej na kogoś, por. *Prawdy dla przyjaciela nie odstępuj*; *Prawdę nad przyjaciela przedkładaj*; *Milsza prawda niż przyjaciel*; czes. *Příteli k vůli pravdy ne odstupuj*. Zarejestrowane zostały konkretne manifestacje postaw człowieka wobec prawdy. A mianowicie: chwalenie wobec słuchania jej, por. *Prawdę każdy chwali, ale nie każdy chętnie słucha*; kasz. *Prôwdã kòzdi chwôli, ale nie kòzdi rôd słêchô*; aprobatywność wobec głoszenia, por. ros. *Всяк правду хвалит, да не всяк ее сказывает; Всяк правду любит, да не всяк ее сказывает; Всяк про правду трубит, да не всяк правду / ее любит*; pochwała wobec chronienia jej, por. czes. *Pravdu každý chválí, ale ne každýj i brání*; ros. *Всяк правду хвалит, да не всяк ее хранит*; słuchanie jej wobec słuchania kłamstwa, por. *Nowego kłamstwa słucha się chętniej niż starej prawdy*; umiłowanie jej, por. ukr. *Хто любить світ, той любить правду*; ros. *Кто любит свет, тот любит правду*; miłowanie wobec niweczenia jej, por. ros. *Всяк правду любит, а всяк ее губит*; strzeżenie jej jak czegoś najcenniejszego, por. *Prawdy strzeż jako oka*; odraza, por. *Prawdę widzą, ale się nią brzydzą*; niezaprzątanie nią sobie głowy, por. *Trudno głowę łątać nad prawdą*; uznawanie, preferowanie swojej prawdy, por. *Prawda swoja każdemu najmilsza*; różnozależnościowe odniesienie do kłamstwa, por. *Prawdy się nie najesz, łżą się nie udawisz*; kasz. *Prôwdą sã nie*

najész, a łżą sã nie ùdłôwisz; Łżą sã nie najész, a prawdą sã nie ùdłôwisz; Prôwdą niedalek zańdziesz, a łżą sã nie ùdłôwisz; czes. Pravdy se nenajíš, lží se neudávíš.

Prawda podlega potwierdzeniu. Poświadczanie prawdy nie wymaga wielosłowania, winno ograniczać się do słów „tak” lub „nie”, por. [Kto] *Chto prawdę gádá, wiele słów nie potrzebuje*; kasz. *Chto prôwdã godo, wiele słów nie pòtrzebùje*; czes. *Na pravdu slov nemnoho*; ukr. *На правду мало слів*; ros. *На правду слов немного; На правду немного слов надобно; На правду мало слов: либо «да», либо «нет»*; prawda, prawdziwość czegoś bywa potwierdzana nawet w sytuacji niezorientowania się w tym, por. *A prawda, prawda, ale nie wiem co*. W kwestii dowodzenia prawdy wskazuje się na nieprzydatność przemocy, por. *Pięścią prawdy nie dowiedziesz*.

Uszczegóławiając przyjmowane postawy wobec prawdy, należy zauważyć, że w analizowanych paremiach utrwalony został stosunek człowieka do prawdy w trzech zasadniczych aspektach: bycia w zgodzie z prawdą, bycia w niezgodzie z prawdą oraz związania człowieka z prawdą.

Człowiek w zgodzie z prawdą

Prezentowany obszar znaczeniowy bycia człowieka w zgodzie z prawdą⁷ wyznaczają następujące zasadnicze bloki: otwarcie na prawdę, mówienie, głoszenie, wyznawanie jej, różne postawy wobec niej oraz potwierdzanie jej.

Otwarcie na prawdę

W paremiach zarysowana jest kwestia dostrzegania prawdy w odważnym zerknięciu się z nią, por. *Prawdzie patrzeć w oczy*; ros. *Смотреть правде в глаза; Глядеть правде в лицо*; przez określone osoby, por. *Najprzezorniejsze oko ledwie czasem prawdy dojrzy*. W człowieka wpisane jest szukanie prawdy. Jest ono warunkowane: powinnością ludzką, por. *Znać prawdę – boska rzecz, a ludzka jej szukać*; zachowywaniem jej, por. ros. *Всяк правды ищет, да не всяк ее хранит*; tworzeniem jej, por. ros. *Всяк правды ищет, да не всяк ее творит*; w nastawieniu na mówienie i słuchanie jej, por. białorus. *Умей праўду сказаць, а любіш раўду паслухаць*; ros. *Хлеб-соль кушай, а правду слушай*; niestosownością szukania jej u innych, gdy się jej samemu nie posiada, por. ros. *Не ищи правды в других, коли ее в тебе нет*; wsparciem rozumu, por. *Na to maty rozum, abyśmy prawdy szukali*; czynami ludzkimi,

⁷ Niekiedy – w szczególności w wyrażanych postawach wobec prawdy – tylko częściowo, selektywnie.

a nie własnym życzeniem, por. *Nie sądź ludzi po zachceniach, ale prawdy szukaj w czynie*; zadawaniem pytań, por. *Kto pyta, prawdy szuka*; trudnościami, niemożnością jej znalezienia, por. *Między ludźmi obłądy pełno, prawdy nie pytaj*; stałą jej obecnością, niezależnie od indywidualnych dążeń do niej, por. ukr. *Хоч правду женуть люде, але ж правда завше буде*.

Mówienie prawdy jest powinnością, zwłaszcza w życiu codziennym: *Chleb jedz, prawdę rznij*; kasz. *Prôwdã rzni, a ô wicysã nie pëtôj*; czes. *Chléb-sůl jez, a pravdu řež*; białorus. *Хлеб-соль еш і праўду рэж*; *Хлеб-соль еж, а праўду рэж*; ukr. *Їж, а правду ріж*; *Хліб іж, а правду ріж*; ros. *Хлеб-соль ежь, а правду режь*; *Хлеб-соль ешь, а правду говори / режь*. Wskazywane jest nakierowanie człowieka na prawdę, zmierzanie ku niej, por. ros. *Идти на правду*. Nie jesteśmy zdolni do uwierzenia w czyjąś prawdę w odniesieniu do niektórych kwestii i niektórych wypowiadających ją, por. *Kłamcy nie wierzą, choć prawdę gada*⁸; *Kłamcy i prawdę mówiącemu nie wierzą*; słowac. *Cigáňovi ani pravdu neveria*; *Kto raz zlyhal, tomu ani pravdu neveria*; czes. *Člověku lživěmu, by pak někdy pravdu mluvil, nevěřlme / nebude věriti žádný*; *Nevěřím ti, ani kdyby pravdu pod pavuzou na voze vezl*; białorus. *Манюку і праўды не павераць*; ros. *Лживый хоть правду скажет, никто не поверит*; serb. *Не веруј непријатељу ни кад истину каже*.

Mówienie, głoszenie, wyznawanie prawdy

Paremie odzwierciedlają mówienie prawdy przez człowieka. W wieloaspektowości powiedzenia prawdy wyraziście uwidacznia się: bezdyskusyjna potrzeba jej wypowiedzienia, por. kasz. *Gadôj, co chcesz, prôwdã mùszl prawdã ôstac*; czes. *Mluv co mluv, a bez pravdy nelze*; otwartość na wyznawanie nawet najbardziej przykrych oraz najtrudniejszych spraw, por. *Powiedzieć prawdę w oczy*; *Oczy komu zasypać imbirem*; ukr. *За ніс не води, а правду в очі кажи*; ros. *Говорить буду правду: умирать надо*; zobowiązanie do wypowiedzienia jej w całości, niezależnie od tego, jaka ona by nie była, por. ros. *Правду не ситом сеять / не вситом сеять / не вситом бить*; wartości, zalecenia wypowiedzenia jej sobie (nawzajem), por. *Sobie prawdę rzec, najwspanialsza prawda*; czes. *Nejšlechtnější pravda, pravdu si říci*; *Pravdu sobě mluvme, dobři spolu bud'me*; mówienia jej wszystkim, por. *Samemu królowi trzeba prawdę powiedzieć*; nieczęstość mówienia jej, por. ros. *Он раз в году правду скажет*; serb. *Можеш ми вјеровати: ријетко истину говорим, а још рјеђе лажем*; rozwianie czyichś złudzeń, por. *Oczy komu otworzyć*.

⁸ Por. łac. *Mendaci homini ne verum quidem dicenti credere solemus*.

W paremiach naświetlone zostały różnorakie uwarunkowania mówienia prawdy. Poświadczany jest sposób jej przekazywania. Uwydatnia się: wskazana wyżej oszczędność słów; jednoznaczność, por. ros. *Не говори об иняком, режь правду языком*; otwarty, prosty sposób wyłożenia, por. ros. *Резать правду / правду-матку в глаза*; bez osłonek, bez zatajania, por. *Wyłożyć prawdę na talerz; Wyłożyć kawę na ławę, a prawdę na talerz*; wyrażanie jej za pomocą żartu, por. *Prawdę i żartem powiedzieć można*; śmiało, por. ukr. *Добре діло – правду говорити сміло*; ros. *Доброе дело, правду говорить смело*; ostrość, bezpardonowość wypowiedzi: *To tu prawdę wyciął*; ros. *Правду говори, что дрова руби*; niedopuszczalność jej filtrowania, por. ros. *Правды ни молотить, ни веять*. Udokumentowane zostały trudności i ograniczenia w mówieniu prawdy powodowane niektórymi czynnikami i względami: wiek, por. białorus. *Чалавек да сямі год праўды гаворыць*; lęk przed urażeniem kogoś, por. *Kto się zbyt wystrzega urazić, nierad prawdę rzecze*; nieuniknioność dotknięcia kogoś, por. *Prawdę mówić, a nie obrazić, trudno*; kasz. *Trudno kòtmù pròwdã gadac, a nie òbrazęc!*; czes. *Těžko pravdu mluvití a neuraziti*; oznajmianie jej określonym osobom, por. *Panom trudno prawdę mówić*; słowac. *Ťažká vec povedať pánom pravdu*; czes. *Nesnadná věc mluvití páním pravdu; Velikým pravdu mluvití tak nesnadno jako lež*; ukr. *Великим панам трудно правду казати*; ros. *Великим правду говорить – не легче лжи*; bojaźń czarta, por. ros. *Сказал бы Богу правду, да черта боюсь*. Utrwalony został brak lęku przed mówieniem prawdy. Nie doznają go umarli, por. *Umarli mogą mówić prawdę bez bojaźni*. Wyraźnie zaznaczają się rady, zalecenia, wskazania w mówieniu prawdy: bezwarunkowość odważnego wyrażania jej, por. ukr. *Скажи правду, та одного гріха бійся*; konieczność zachowania umiaru, por. *Prawdy a żartów jako soli zażywać, bo prędko przesolisz*; ostrożność, por. *Z prawdą do ludzi, jak z jeżem do psa*; potrzeba niekiedy zamilknięcia, por. *Prawdy podczas zamilczeć nie wadzi / lepiej; I prawdę czasem zmilczeć nie wadzi*⁹; kasz. *Nie wiedno mòzna pròwdã gadac, czasã trzeba i milczeć*; niewyłączania nikogo w mówieniu prawdy, por. słowac. *Povedz pravdu na otca, na mater, nemáš hriechu*; wskazywania komu nie należy wyjawiać prawdy, zwłaszcza całej prawdy, por. ukr. *Не кажи жінці правди: Жінці правди не кажи, чужої дитини не бери, з панами братайся; Жінці всей правди не откривай*. Wymieniane są czynniki sprzyjające, determinujące i służące wypowiedaniu prawdy, por. *Prawda w winie*¹⁰; *Prawda*

⁹ Por. łac. *Non omnia quae vera sunt, recte dixeris*.

¹⁰ Por. łac. *In vino veritas*.

w winie siedzi; Prawda gości w winie i z winem wypłynie; Przy winie prawdy się doczekasz; Ile wina w głowie, tyle prawdy w słowie; kasz. *Przë szkalindze prôwda wińdze*; ros. *Вся правда в вине; Без вина правды не скажешь; Надо пить, да правду молотить*. Lokalizowane są organy człowieka związane z wypowiadaniem prawdy, por. *Słuszność w sercu, prawda na języku; Trzeba mieć zawsze w sercu prawdę, ale nie zawsze uśmiech*; czes. *Má pravdu na jazyku a duši na dlani*; ros. *У него правда на языке и душа на ладони*; serb. *Језик лаже, срце истину каже*. Zauważalne są określone oznaki traktowane jako potwierdzenie wypowiedzianej prawdy, por. ros. *У кого ухо горит, про того говорят: правое – правду, левое – ложь; Коли чихнул, так правда; Чох на правду*. Uwyrażniona została ocena mówiących prawdę, por. *Ten przyjaciel, co prawdę mówi; Przyjaciel jest, co prawdę mówi, nie co pochlebia; Nie ten przyjaciel, co cię chwali, ale ten, co ci prawdę powie*; słowac. *Priateľ je, kto ti pravdu povie, nie, kto ti pochlebuje*; czes. *Přítel jest, kdo pravdu mluví, nekdo pochlebuje*; białorus. *Не той друг, хто мёдам мажа, а той, хто праўду ў вочы кажа*; ukr. *Не той друг, що медом маже, а той, хто правду каже*.

Bycie w prawdzie. Zaświadczenie o prawdzie. Życie w prawdzie

Ukazywane jest życie w prawdzie, por. ukr. *Іж хліб з сіллю и з водою, живи правдою святою*, wszelako sygnalizowana jest również niemożność bycia w prawdzie w aktualnym czasie, w istniejących obecnie uwarunkowaniach, por. ukr. *Тепер правдою на світі не проживеш*. Życie w prawdzie walutowane jest wobec życia bez prawdy, w kłamstwie, por. czes. *S pravdou žítí, nikomu nelstíti*; ros. *Правдою жить, никому не манить*. Życie w prawdzie, mówienie prawdy pociąga za sobą określone następstwa. Spektrum konsekwencji negatywnych jest szerokie. Mianowicie, twarde trwanie w prawdzie, mówienie prawdy: nie zaskarbia przyjaźni, por. ros. *Кто в правде туг – никому не друг*; nie zjednuje przyjaciół, por. ros. *Правду говорить – друга не нажить*; grozi, skutkuje utratą przyjaźni, por. czes. *Pravdu mluviti, přízeň ztratiti*; ukr. *Говорити правду – втратити дружбу*; ros. *Говорить правду, потерять дружбу*; wyobcowanie, wyalienowanie ze społeczności, por. ros. *Правдою жить – от людей отбыть*; неправдою жить – Бога прогневать; powoduje gniew innych, por. *Za prawdę ludzie się gniewają*; słowac. *Pre pravdu sa ľudia hnevajú*; czes. *Pro pravdu se lidé rádi hněvají*; obarczone jest bolesnymi przykrościami ze strony innych, por. *Kto na prawdzie gra, skrzypce mu o łeb tłuką; Kto o prawdzie*

dzwoni, taki na guz goni; Nie mów prawdy w oczy, bo na cię kij skoczy; Mów prawdę, to cię między postrzygą natręty; Za prawdę biją; Prawdy się nie śmi powiedzieć, bo inaczy ogiyni na dachu; kasz. Chto ò prôwdzewòni, ten za gùzãgòni; słowac. Povedz pravdu, prebiješ si hlavu; czes. Pověz pravdu, probijít' / probiješ hlavu; Řekni pravdu, rozbijiti hlavu; Kdož pravdu mluví jinému, bývát'hl'ava zbita jemu; Kdo nevděčnou pánům pravdu hude, houslemi o hlavu míti bude; ros. За правду-матку ссылают в Камчатку; chorw. Koj istinu guda, guda lom ga po perstihbiju; serb. Ко истину гуде, гудалом га по прстима бију; Кроз деведесет градова протерају онога који сваком у очи истину наже. Oprócz wskazanych zagrożeń zewnętrznych za bycie w prawdzie, mówienie jej, rejestr skutków rozciąga się na wiele innych aspektów w obszarze własnego losu. Otóż, życie w prawdzie jest równoznaczne ze sprawianiem sobie przykrości, kłopotów, por. ros. Правду говорить – себе досадить; Без правды не жить, да и о правде не жить; С кривдою жить больно, с правдою тошно; nie gwarantuje nagrody, por. kasz. Těch, co prôwdã pòwiòdajã, na pòdëszkach nie sòdzajã; uniemożliwia osiągnięcie wielu zamierzeń, pożytków, por. Prawdo daleko nie zajadzie; kasz. Z prawdã dzys dnia dalek nie zańdziesz; nie pozwala dorobić się, por. Prawdã się nie dorobi; Prawda nie z bogaci; białorus. Праўдаю жыць – добра не нажыць; ros. Правдой жить – ничего не нажить; nie pozwala przeżyć, wykarmić się, zaspokoić w wystarczającym stopniu potrzeb życiowych, por. Prawdã nie przeżyjesz; ros. Правдою не обуешься; Правдою не оденешься; uniemożliwia dogodzenie komukolwiek, por. ros. Правду говорить – никому не угодить; doskwiera, por. ros. Правду говорить – многим досадить; skazuje na niepowodzenie, por. ros. Правдою жить, что огород городить: что днем нагородишь, то ночью размечут. Wreszcie za prawdę się ginie, składa się daninę swojego życia, por. Za prawdę ludzie giną; kasz. Za prôwdã czasã i głowã trzeba òdpłacëc; ros. За правду-матку и помереть сладко. Analizowane paremie poświadczają pozytywne następstwa życia w prawdzie. Prawda bowiem: pozwala znaleźć się w każdej sytuacji, por. Przy prawdzie sie człowiek wszędy obstoi; ułatwia niwelowanie szkód, kompensację strat, por. Przy prawdzie ujdiesz i zatopnej szkody, gdyż ona jest jak żaba, woła i spod wody; gwarantuje powodzenie, por. Prawdã najdalej zajdziesz; kasz. Prôwdã wszechno dobãdziesz!; słowac. S pravdou najd'alej zájdeš; Najlepsie s pravdou vyjdeš; białorus. Праўдаю надалей дойдзеш; ukr. Правдою цілий світ зійдеш, а неправдою ані до порога; warunkuje wzbogacenie się, por. Prawdã a pracã ludzie się bogacą; ros. Кто правдой живет, тот добро наживет; pozwala

zyskać przyjaciół, por. słowac. *Pravdu si hud'me / recme, priatelia bud'me*; przymnaża dowierżających, mających zaufanie, por. ros. *Торгуй правдою, больш барыша будет*; jest nagradzana przez Boga, por. białorus. *Жывіна праўдзе, нябожа, той Бог паможа*; ukr. *Хто по правді живе, то й Бог дає*.

Uwidacznia się wyraziście domena manifestowania prawdy przez człowieka. Dotyczy to: okoliczności przystępowania z nią do ludzi, por. ros. *С нагольной правдой в люди не кажись*; uznawania konsekwentnego kłamania za prawdę, por. ros. *Ври, ври, мужичок, может быть, и правда*. Podejmowana jest obrona prawdy, por. słowac. *Aj oči si dá vykat' za pravdu*; ukr. *Стій за правду горою, то й люди з тобою*; ros. *За правду Бог и добрые люди*; odnotowywana jest jej utrata, por. *Kto prawdę traci, drogo to płaci*; wzmiankowana jest możliwość odejścia, odstąpienia od niej w określonych uwarunkowaniach, por. *Przed czasem sądzisz – od prawdy błądzisz; Najtrudniej raz z drogi prawdy spaść*. I odwrotnie, akcentowane jest trwanie w prawdzie, por. ros. *Кто в правде тверд, того не обманет и черт; Правда – не мутовка: повертев, да не покинешь*.

Człowiek w niezgodzie z prawdą

W przedstawieniu człowieka w niezgodzie z prawdą uwidacznia się zorientowanie na zamknięcie się na prawdę, mówienie niepełnej prawdy oraz niemówienie jej w ogóle wraz z konsekwencjami tego.

Zamknięcie na prawdę

Paremie odstawiają zamknięcie się człowieka na prawdę, a w szczególności: niedostrzeganie jej, por. *Słońca przy pochodni szuka; Kto siedzi wysoko, nie dojrzy prawdy, która zakryta głęboko*; oszczędne przyjmowanie jej, por. ros. *Дурак правду по капле принимает, а лесть по ложке*; niesłuchanie jej, por. *Prawdę każdy chwali, ale nie każdy chętnie słucha*; niechęć, niekochanie jej, por. białorus. *Кожны праўду знае, ды не кожны яе любіць*; ukr. *Правду кожний хвалить, та не кожний її любить; Не любить правди, як пес мила*; nieotwartych na nią, por. ros. *И умен, и пригож, дана правду негож*; brak lub śladowość jej w czyichś wypowiedziach, por. kasz. *W jegò gòdce je tëlè pròwdë, co w krowińcu łaju*.

Utrwalone zostało mówienie niepełnej prawdy oraz niemówienie prawdy, a konkretnie: nieobjęcie całej prawdy w jej wypowiedzianiu, por. ros. *Не всякому слуху верь, не всякую правду сказывай*; wypowiedzianie jej tylko częściowo, por. *Kto dużo gada, mało prawdy powie*; kasz. *Le pòłowa je pròwdë*

w *tim, so cęzyńce ópòwiódajq*; białorus. *Баба многа знае, толькі мала праўды кажа*; ros. *Не всякую правду жене сказывают*; niemówienie jej w ogóle, por. białorus. *Сляпы не ўбачыць, глухі не пачуе, а манюка праўды не скажа*; ros. *И дура-жена мужу правды не скажет*; nieartykułowanie i niewypowiedzenie jej przez wszystkich, por. ros. *Всяк правду знает, да не всяк ее бае*; *Всяк правду любит, да не всяк ее сказывает*; przykrywania jej, por. *U baczných ludzi gniewu nie bywa, kto pięknym żartem prawdę pokrywa*; balansowanie między nią a kłamstwem, nieprawdą, por. *Nie skłatać i prawdy nie powiedzieć*; *Chłopa nie cyganić, ale tu prawdy nie mówić*; kasz. *Chòc pròwdë nie pòwiedzòł, ale nie zełgòł*; ukr. *За очі клевета, а у очі правда*; ros. *Всеми правдами и неправдами*; zacierania, tuszowania jej, por. *Kto prawdę zaciera, Boga się zapiera*; *Prawdę owijać w bawełnę*; przeinaczania, fałszowania jej, por. *Prawdę fałszować, konia narowić, cnotę szkalować – bardzo zła*; słowac. *Pravdu naopak obrátil*. W nieotwartości na prawdę można dostrzec określone aspekty i okoliczności mówienia jej: wypowiedzenie jej nieświadomie, por. kasz. *Pòwié pròwdã, jak spi*; wypowiedzenie jej niechcący, przez nieostrożność, por. *Język nieostrożny skrytą prawdę wyjawia*; kasz. *Łgòrz le przëpòdkã pròwdã pòwié*; ros. *Он невзначай и правду скажет*; *Он только разве невзначай правду молвит / скажет*; wypowiedzenie jej omyłkowo, por. *Prawdę powie, jak się omyli*; *Język, kiedy błądzi, prawdę mówi*; kasz. *Ón pròwdã pòwié, czej sã òmili*; czes. *Mluví pravdu, jen když se zmejlí / splete*; wypowiedzenie jej w uwarunkowaniu z kłamstwem, por. kasz. *Pòwié pròwdã, jak sã zmili abò zełgac ni mòže*; czes. *Mluví pravdu, kdyžse mu lžine dostává*; *Dokudž panna klatá, dotud jejie věc dobře: a jakž pravdu mluví, tak zle již jest a ztracena*; białorus. *Калі не брэшаш, то праўду кажаш*; ros. *И ну пору prorвется, так и правду скажет*; wyznanie jej ociągając się bardzo, por. ros. *Как нижаться, а в правде признаться*; mówienia jej w określonym czasie, dniu, por. czes. *Mluví pravdu vždysky na Štědrý den*; ros. *Правду скажет только на святого Касьяна*; propozycje zastępcze za jej wyznanie, por. białorus. *Чым мужыку свайму праўду сказаць, дык лепш яму голае калена паказаць*.

Wskazywane są następstwa niemówienia prawdy, sprzeniewierzenia się jej, życia w nie-prawdzie, por. *Mów prawdę, bo bydzie miała ława wiesieli*; białorus. *Згубіўшы праўду, і сам прападзеш*; ros. *Не говори правды в глаза, постыл не будешь*; *Правду погубишь, и сам с нею пропадешь*; *Правдою жить – от людей отбыть, неправдою жить – Бога прогневить*. Postawa nieotwartości na prawdę zakłada preferowanie półprawdy, por. *Najbardziej lubimy półprawdy*.

Związanie człowieka z prawdą

W utrwaleniu paremicznym uwidacznia się przejrzyste związanie człowieka z prawdą. Odzwierciedlone zostało rzeczywiste bycie w prawdzie, por. ros. *Виноватый в вине, правый в правде, а всякому греху покаяние; Ум истиною просветляется, сердце любовью согревается*. Wskazywana jest zgodność w stosunku dzieci i prawdy, bliskość w odniesieniu do młodych i prawdy, por. kasz. *W dzieckù prôwdë zrzódła*; ros. *Молодое сердце всегда ближе к правде*. Uwidacznia się ledwie dostrzegalna lub nieznaczna obecność w kimś prawdy ze względu na różne uwarunkowania, por. czes. *Jest v něm pravdy, jako v kotáru sádla; Ve mnoho mluvím pravdy nemnoho*; białorus. *Хто часта божыца, той мала праўды кажа; Многа ведае, ды мала праўды кажа*; ros. *В ком добра нет, в том и правды мало*. Ukazany został zupełny brak w kimś prawdy, por. *Кто się gniewa, prawdy nie miewa; Gdzie się wadzą, prawdę precz wyprowadzą*; czes. *Ani za trojník v něm pravdy není*; białorus. *У яго праўды, як у рэшаце вады; У яго толькі праўды, колькі ў рэшаця вады*. Przedstawieni są całkowicie i wiecznie niedoznający prawdy, odłączeni od prawdy, por. słowac. *Chudobný človek nikde nenájde pravdy; Chudobný človek sa nikdy pravdy nedožije; Chudobny človek ani v nebe pravdy nema*.

W utrwaleniu paremicznym wskazywani są ci, którzy są szczególnie predestynowani do wypowiedzania prawdy, zwłaszcza bez zastrzeżeń, por. *Dziecię prawdę powie; Dziecko, pijany i głupi zawsze prawdę powie*¹¹; *Pijany a dziecię prawdę powie; Błazny a dzieci prawdę mówią*; kasz. *Pijany i dzecë nôrëchli prôwdã powiedzą; Dzieckò i pijók pòwiedzã prôwdã; Napiti i dzecë prôwdã pòwiedzã; Dzecë a nara pòwiedzã prôwdã*; słowac. *Malé deti najskôr pravdu povedia; Víno a deti hovoria pravdu; Deti, blázni a opití hovoria pravdu; Opitý najskôr pravdu povie*; czes. *Blázen a dítě najspíš pravdu povie; Blázni a děti mluví pravdu; Najspíše opilý pravdu povie; Staří najspíš múdrost, děti najspíše pravdu povědí*; białorus. *Дзіця і п'яны праўду скажуць*; ros. *Устами младенцев глаголит истина; Глупый да малый правду говорят; Глупый да малый всегда говорят правду*; chorw. *Detca i bedaki istinu govoriju*; serb. *Деца, будале и пијанци говоре истину; Деца и луде истину гуде*; słoweń. *Otroci in norci resnico govore; Otroci, norci in pijanci govore resnico; Na srcu treznih in na jeziku pjanih je resnica*; bułg. *Децама, будалите и пиениците правда говорят; От луд и пиян научаваш истината*; ci, którym zdarza się powiedzieć prawdę, por. *I prostak ci prawdę niekiedy powie*; czes. *Také blázen někdy pravdu mluví*; ukr. *П'яні і діти і нехотя правду*

¹¹ Por. łac. *Est phrasis in puero bene consentanea vero; Ebrius, insipiens, pueri dicunt tibi verum*.

скажуть; ros. *Временем и дурак скажет правду*. W omawianym kompleksie wyróżniają się powiązania przedstawicieli stanów, profesji itp. oraz określonych wspólnot z prawdą, pozorną prawdą lub brakiem prawdy w konkretnych jej uwarunkowaniach: sędziego, por. ros. *Судью подарить, правду победишь*; kaznodziei, por. *Казнодзиея правдę mówiący не та прыганы / не та быць winованы*; zakonnika i księdza, por. *Казнодзиея рзадки, со бы тó-вил правдę; Nie wszystko to prawda, со ksiądz на kazaniu powie; Komża ni kapica nic prawdy podeprzeć nie mogą*; białorus. *У цябе праўды, як у nana з ксяндзом*; błaznów, por. *Блазновіе правдę często żartem rzeką*; poety, por. *Poeta z правдą nie zawsze w zgodzie*; znachora, por. białorus. *У nana рэшты, як у знахара праўды*; Polaka, por. *Jakem Polak, to prawda*. Poświadczane jest łącznie reprezentantów danych stanów, narodowości w ukazaniu kontrastu między prawdą a kłamstwem: chłopstwa i szlachty, por. *Lepiej po chłopsku правдę powiedzieć, niż po szlachecku zełgać*; Cyganów, por. słowac. *Cigáň iha vtedy pravdu povie, keď sa pomýli*; białorus. *Цыган цыганскую праўду гаворыць*; ros. *Цыганская правда хуже православной кривды*.

Związanie człowieka z prawdą jest silne, jest nierozzerwalne, por. *Prawdę trudno zataić*; czes. *Pravdu těžko utajiti*; białorus. *Праўду не закапаеш; Праўду не схаваш; Ад праўды нікуды не дзенешся*; trwa do końca życia, aż po śmierć, por. ukr. *По правді живи, по правді ў умреш; По правді живи, по правді ў вмереш!*; sięga poza doczesne życie, por. słowac. *Už pravde odzvonili; Tam je už na pravde božej; Živí sú tu na krivde, mŕtvi tam na pravde*; bułg. *Отиде на истината*; serb. *Оде Богу на истину; Отишао на истину*. Ostatecznie umarli staną tylko w prawdzie, por. *Po śmierci żaden się z prawdy nie wywierci*.

Podsumowanie

Zasadniczy trzon rozpatrywanych paremii z komponentem *prawda* oraz przytaczanych ilustracyjnie jednostek niezawierających tego ośrodkowego wyrazu pozwala na wielostronny ogląd językowo ujmowanej prawdy w interakcjach międzyludzkich, prawdy „wcielanej w życie człowieka”¹², a także mieszczące się w nakreślonym polu odniesienia prawdy do nieprawdy oraz relacje prawdy w stosunku do kłamstwa. Przedstawione na tej bazie ma-

¹² Por. tu uwagę: „практически все сферы человеческой жизнедеятельности в большей или меньшей степени сопряжены с феноменом правды” (Смирнова 2010: 355).

teriałowej paremiczne ukształtowanie odniesień „człowiek a prawda” wyznacza dwa zasadnicze wymiary prawdy: prawdy skorelowanej z człowiekiem oraz człowieka skojarzonego z prawdą. W pierwszej sferze uwidacznia się pojęcie prawdy właściwej człowiekowi, uwydatniają się idee prawdy odnoszące się do jej przypisania człowiekowi, jej obecności w nim oraz jej uświadamiania z wieloma aspektami aktualizującymi w ich obrębie. W obszarze drugim utrwalony został stosunek człowieka do prawdy w następujących płaszczyznach: bycie w zgodzie z prawdą, bycie w niezgodzie z prawdą oraz związanie człowieka z prawdą. Wszystkie te zakresy zawierają liczne aspekty konkretyzujące wymienione układy. Uchwycone powiązania „prawda a człowiek” wykazują w najogólniejszych płaszczyznach oraz w wyróżnianych w ich obszarze kategoriach zasadniczych pokrywanie się reprezentacji ideowych utrwalonych w paremiach języka polskiego oraz innych uwzględnianych języków słowiańskich. W zestawieniu międzyjęzykowym uwidaczniają się też licznie paremie seryjne. Analizowany materiał paremiczny przedstawia też szeroką panoramę stosunków międzyludzkich.

Źródła

Adalberg S. (1889–1894): *Księga przysłów, przypowieści i wyrażeń przysłowiowych polskich*, Warszawa.

Aksamitaŭ A. (2000): *Prykazki i prymaŭki*, Minsk.

Ânkoŭski F. (1992): *Belaruskiâ prykazki, prymaŭki, frazealagizmy*, Minsk.

Čelakovský F.L. (2000): *Mudrosloví narodu slovanského ve příslovích*, Praha.

Dal' V. (1984): *Poslovicy russkogo naroda. Sbornik v dvuh tomah*, Moskva.

Esipenko D., Novičenko M. (oprac.) (1992): *Ukraińs'ki prisliv'â ta prikazki*, Kiïv.

Flajšhans V. (2013): *Česká přísloví sbírka přísloví a pořekadel lidu českého v Čechách, na Moravě av Slezsku*, t. I–II, Olomouc.

Ivanoŭ Â.Â., Ivanova S.F. (2007): *Pol'ska-belaruski parëmiâlagičny slolnik*, Magilëŭ.

Karađić V.S. (1849): *Srpske narodne poslovice i druge različne kao one u običaj uze-teriječi*, Beograd.

Kolberg O. (1977): *Przysłowia*, Warszawa.

Krzyżanowski J. (red.) (1969–1972): *Nowa księga przysłów i wyrażeń przysłowiowych polskich. W oparciu o dzieło Samuela Adalberga*, t. I–III, Warszawa.

Masłowski D. i W. (2003): *Przysłowia polskie i obce*, Warszawa.

Mokienko V.M., Nikitina T.G. (2007): *Bol'šoj slovar' russkih pogovorok*, Moskva.

Nyczaj S. (red.) (1994): *Mała księga przysłów polskich*, Radom.

Paczolay G. (2002): *European proverbs in 55 languages with equivalents in Arabic, Persian, Sanskrit, Chinese and Japanese*, De Proverbio.com.

Polenaković H., Penušliski K. (red.) (1954): *Makedonski narodni umotvorbi*, t. IV, kn. 1, *Poslovici*, Skopje.

Pomierska J. (2013): *Przysłowia kaszubskie. Studium z paremiografii i paremiologii*, Gdańsk.

Slavejkov P.R. (1954): *B'lgarski pritči ili poslovici i harakterni dumi*, Sofiâ.

Sobolev A.I. (1961): *Narodnye poslovicy i pogovorki*, Moskva.

Świerczyńska D. (2001): *Przysłowia sq... na wszystko*, Warszawa.

Tomić D. (1999): *Srpske narodne pripovetke i poslovice*, Novi Sad.

Zaorálek J. (1963): *Lidová rčení*, Praha.

Záturecký A.P. (1975): *Slovenské príslovia, porekadlá a úsloviá*, Bratislava.

Nomis M. (1993): *Ukraïns'ki prikazki, prisliv`â i take inše*, oprac. M.M. Pazâk, Kiïv.

Literatura

Bugajski M. (2014): Prawda w słownikach języka polskiego. Rekonesans badawczy, w: *Oblicza prawdy w filozofii, kulturze, języku*, red. A. Kiklewicz, E. Starzyńska-Kościusko, Olsztyn, s. 163–175.

Dźwigoł R. (2014): Potoczne rozumienie pojęcia «prawda» – analiza polskich przysłów, w: *Oblicza prawdy w filozofii, kulturze, języku*, red. A. Kiklewicz, E. Starzyńska-Kościusko, Olsztyn, s. 235–247.

Grzegorzczkova R. (2007): *Oblicza prawdy (rozumienie prawdy w perspektywie se-mantycznej)*, „Przegląd Humanistyczny” LI/1, s. 9–13.

Kleszczowa K. (2012): *Tajemnice dynamiki języka. Księga jubileuszowa*, Katowice.

Kowalczyk S. (1980): *Podstawy światopoglądu chrześcijańskiego*, Warszawa.

Pajdzińska A. (2006): *Studia frazeologiczne*, Łask.

Puzynina J. (1991): *Co język mówi o prawdzie?*, w: *Words are Physicians for an Ailing Mind*, red. M. Grochowski, D. Weiss, München, s. 339–347.

Šmelev A.D. (2002): *Russkaâ âzykovaâ model' mira. Materialy k slovarû*, Moskva.

Smirnova E.E. (2010): *Koncept «pravda» v russkom âzykovom soznanii (na materiale fol'klornyh tekstov tolkovyhi frazeologičeskikh slovarej sovremennogo russkogo âzyka)*, „Vestnik niżegorodskogo universiteta im. N.I. Lobačevskogo. Filologičâ” 5 (1), s. 355–361.

Vysočan'ski V. (2014): *Paremiologičeskaâ kartina osušestvleniâ pravdy, nepolnoj pravdy,otsutstviâ i nepravdy*, w: *Âzyk. Kul'tura. Socium: realii, kategorii imehanizmy*

vzaimodejstviâ. *Sbornik naučnyh trudov po itogam meždunarodnogo naučno-praktičeskogo seminara povoprosam filologičeskogo obrazovaniâ i mežkul'turnoj kommunikačii (oktâbr' 2013 g.)*, red. N.N. Semenenko, Staryj Oskol, s. 52–62.

Wysoczański W. (2014): *Aspekty prawdy w języku (na materiale leksyki i frazeologii języka polskiego i słowackiego)*, w: *Oblicza prawdy w filozofii, kulturze, języku*, red. A. Kiklewicz, E. Starzyńska-Kościuszek, Olsztyn, s. 213–234.

Wysoczański W. (2019): *Kategoria PRAWDY. Perspektywa paremiczna*, „Roczniki Humanistyczne. Słowianoznawstwo” Vol 67, No 7, s. 43–61.

Zgółka T. (1998): *Język wśród wartości*, Poznań.

The Man and the Truth. Paremic Framework of References

The description of the category of truth in the light of linguistic material is characterized by its reference to man. The analysis of the Polish paremies against the background of other Slavic languages reveals a two-way relationship: truth in relation to man and man in relation to truth. It allows for the reconstruction of: in connection with man; being in harmony with the truth and being inconsistent with the truth in the dimension of correlating a person with the truth.

Keywords: *truth, values, man, paremies, Polish language, Slavic languages*

Słowa kluczowe: *prawda, wartości, człowiek, paremia, język polski, języki słowiańskie*